

არქეოლოგია, ეთნოლოგია, ნუმისმატიკა
ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY, NUMISMATICS

კავკასია და ახლო აღმოსავლეთი ადრე ჰოლოცენის ხანაში⁵⁵
(უახლესი არქეოლოგიური კვლევა-ძიების მიხედვით)

გურამ ჩხატარაშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის
დეპარტამენტის ასისტენტ-პროფესორი. საქართველო,
6010. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35.
+995577 550930. guramchkhatarashvili@bsu.edu.ge
ORCID: 0000-0002-0568-979X

ვალერი მანკო

უკრაინის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის
არქეოლოგიის ინსტიტუტი,
ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი. უკრაინა,
04210. კიევი, ვოლოდიმირ ივასიუკის 12.
+995557 378870. valery_manko@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2990-723X

მერაბ ხალვაში

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის
დეპარტამენტის პროფესორი. საქართველო,
6010. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35.
+995577 171755. m.khalvashi@bsu.edu.ge
ORCID: 0009-0004-5570-231X

აბსტრაქტი

სტატიაში ვრცლად არის განხილული აჭარის ტერიტორიაზე
არსებული პრეისტორიული ეპოქის ორი მნიშვნელოვანი არქეო-

⁵⁵ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო
ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (გრანტის № CS-I-23-027).

ლოგიური ძეგლი - სოფ. ქობულეთი და ხუცუბანი. მოცემულია მათი შესწავლის ისტორია, თანამედროვე კვლევები და აღმოჩენები. ავტორები მიუთითებენ, რომ ქვის ხანის არქეოლოგიურ ძეგლთა გათხრების დროს, ნიადაგის თავისებურების გამო არ დაფიქსირებულა ძვლის ნაშთები, რაც მოგვცემდა ინფორმაციას იმდროინდელ სამონადირეო გარემოზე. ქვის არტეფაქტები - ესაა ერთადერთი ნივთიერი მტკიცებულება, რაც წარმოდგენას გვიქმნის ჩვენს რეგიონში მცხოვრები უძველეს მონადირე-შემგროვებელთა მიმართ. ამიტომ, ქვის ინდუსტრიის კომპლექსურ კვლევას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. სწორედ ამ უკანასკნელის გაანალიზებით და სხვ. მონაცემების საფუძველზე ავტორები მეტად საინტერესო მოსაზრებას აწვდიან დასავლეთ ამიერკავკასიის ქვის ინდუსტრიის წარმომავლობის საკითხის შესახებ. მათი აზრით, ადრე ჰოლოცენის ხანაში ზემოთხსენებულ რეგიონში ჩნდება ქვის დამუშავების სრულიად ახალი ტექნიკა და იარაღთა ახალი სახეები, რომელიც თავდაპირველად თანამედროვე ირანისა და ერაყის ტერიტორიაზე ყალიბდება. ესაა ე.წ. მლექსურ-კულტურა, რომელიც თავის თავში აერთიანებს რამდენიმე მნიშვნელოვან ძეგლს. ქვის კომპლექსის ტექნო-ტიპოლოგიური ანალიზის შედეგად, გამოთქმულია მოსაზრება, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ქვის დამუშავების ხელისწინებით ტექნიკა, გვერდდაბლაგვებული მიკროლამელები, კამკაშოკის ტიპის იარაღები, ე.წ. ღარიანი ქვები და სხვ. ჩნდება იმ დიდი მიგრაციული პროცესების შედეგად, რომელიც დაახლ. ძვ.წ. X ათასწლეულის დასაწყისში ახლო აღმოსავლეთის ტერიტორიიდან დაიწყო. აღნიშნულ მოსაზრებას ასევე ამყარებს ჩვენს ხელთ არსებული აბსოლუტური თარიღების მთელი სერია, რომელიც კარგად ასახავს უძველეს მიგრანტთა გადაადგილების მარშრუტებსა და დროს. ბუნებრივია, ამ მიმართულებით მომავალში განხორციელებული სიღრმისეული კვლევები კიდევ უფრო საინტერესო საკითხებს მოჰყვანს ნათელს.

საკვანძო სიტყვები: კავკასია; ახლო აღმოსავლეთი; ადრე ჰოლოცენი; ქვის ინდუსტრია; მიგრაცია.

შესავალი

აჭარის ტერიტორია, საქართველოს სხვა მხარეების მსგავსად, ათვისებული ჩანს კაცობრიობის ისტორიის ყველაზე ადრეული პერიოდიდან - ქვის ხანიდან. XX საუკუნის 60-იან წლებში ჩვენს რეგიონში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად ქვის ხანით დათარიღებული მეტად მნიშვნელოვანი ნამოსახლარები აღმოჩნდა. ესენია: ხუცუბანი, კვირიკე, სოფ. ქობულეთი, ჯიხანჯური, მახვილაური და სხვ. (ბერძენიშვილი, ნებიერიძე, 1964: 7-16; გოგიტიძე 1978, 2008). აღნიშნული ძეგლები წარმოადგენენ „ღია ტიპის“ ნამოსახლარებს, რომლებიც მდინარეებთან არსებულ ბუნებრივ ბორცვებზე მდებარეობენ. ამჟამად, არქეოლოგიური ძეგლები კერძო მესაკუთრეთა საკარმიდამო ნაკვეთშია მოქცეული, სადაც ყოველწლიური მიწის დამუშავების დროს შემთხვევით ფიქსირდება ქვის საინტერესო არტეფაქტები. სწორედ მსგავსმა შემთხვევითმა აღმოჩენებმა დაუდო სათავე აჭარის ტერიტორიაზე ქვის ხანის ძეგლების აღმოჩენას და მის მეცნიერულ კვლევა-ძიებას.

1961 წ. აჭარის შავიზღვისპირა ზოლში სადაზვერვო არქეოლოგიურ სამუშაოებს იწყებს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და არქეოლოგიის ინსტიტუტის ქვის ხანის შემსწავლელი ჯგუფი (ნ. ბერძენიშვილი, ლ. ნებიერიძე, გ. გრიგოლია და სხვ.). მდ. კინტრიძის ხეობაში ექსპედიციამ მიაკვლია სოფ. ქობულეთისა და ხუცუბნის ნამოსახლარებს, სადაც ზედაპირული დათვალიერებისა და დაზვერვითი სამუშაოების შედეგად 5 ასეულზე მეტი არტეფაქტი შეგროვდა; 1973-1986 წწ. სოფ. ქობულეთში ნაყოფიერი საველე სამუშაოები აწარმოა არქეოლოგმა სერგო გოგიტიძემ, რომლის შედეგადაც კაჟისა და ობსიდიანის არაერთი არტეფაქტი, ე.წ. სამეურნეო ორმოები და სხვ. არქეოლოგიური ობიექტები აღმოაჩინა. პარალელურად, სამუშაოები მიმდინარ-

ეობდა ხუცუბანსა და ახლად აღმოჩენილ კვირიკეს ნამოსახლარ-ზეც. არქეოლოგიური კამპანიების შედეგად აღმოჩნდა დიდძალი არქეოლოგიური მასალა (დაახლ. 30 000-ზე მეტი), რამაც საქართველოს პრეისტორიულ რუკაზე აჭარას მნიშვნელოვანი ადგილი მიუჩინა.

ახალი ეტაპი ქვის ხანის ძეგლთა შესწავლის საქმეში დაიწყო 2019 წ., როდესაც ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაფინანსებით ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ქვის ხანის შემსწავლელმა ექსპედიციამ (ექსპედიციის ხელმძღვანელი: გურამ ჩხატარაშვილი) გააგრძელა საველე არქეოლოგიური გათხრები სოფ. ქობულეთის ნამოსახლარზე. უკანასკნელ პერიოდში, საველე კვლევითი სამუშაოების არეალმა მოიცვა ხუცუბნის ნამოსახლარიც, სადაც ექსპედიციის ფინანსური მხარდაჭერა უზრუნველყო ქობულეთის მუნიციპალიტეტის მერიამ. აღსანიშნავია, რომ არქეოლოგიური კვლევები ატარებდა ინტერდისციპლინურ ხასიათს, ე.ი. ექსპედიციაში არქეოლოგების გარდა ჩართული იყვნენ საბუნებისმეტყველო დარგის სხვადასხვა სპეციალისტები - გეოლოგი, გეოქიმიკოსი, გეოფიზიკოსი, პალინოლოგი და სხვ.

არქეოლოგიური მასალის დეტალურმა ტექნო-ტიპოლოგიურმა ანალიზმა და, ასევე, ლაბორატორიული კვლევების შედეგებმა მოგვცა უმნიშვნელოვანესი ინფორმაცია მდ. კინტრიშის ხეობაში დაახლ. 11 000 წლის წინ მცხოვრებ მონადირე-შემგროვებელთა შესახებ. წარმოდგენილ ნაშრომში ვრცლად განვიხილავთ სოფ. ქობულეთსა და ხუცუბანში გათხრების შედეგად აღმოჩენილ არქეოლოგიურ მასალას. გამოვეყოფთ არტეფაქტთა რამდენიმე მნიშვნელოვან ჯგუფს, რომელიც ახლო აღმოსავლეთთან კავშირ-ურთიერთობების შესახებ გვაძლევს მეტად საინტერესო ინფორმაციას.

გეოგრაფიული მდებარეობა. სოფ. ქობულეთის და ხუცუბნის ნამოსახლარები მდებარეობს დასავლეთ საქართველოში, ქობულეთიდან 10-12 კმ-ის მანძილზე მდ. კინტრიშის ხეობაში

არსებულ ამავე დასახელების სოფლებში. ტერიტორიულად ძეგლები მოქცეულია კოლხეთის დაბლობში, სადაც გეოგრაფიულად გავრცელებულია სუბტროპიკული კლიმატი. აღნიშნულ ზონაში წარმოდგენილია ამ კლიმატისთვის დამახასიათებელი მცენარეები, რაც დასტურდება კიდევ 2019-2022 წწ. საველე გათხრების დროს სოფ. ქობულეთსა და ხუცუბანში აღებულ პალინოლოგიურ ნიმუშებში. კერძოდ, ძვ.წ. IX-VIII ათასწლეულებით დათარიღებულ კულტურულ ფენებში ჩანს მცენარეთა ის სახეობები, რომლებიც თბილ კლიმატსა და ტენიან ნიადაგში ხარობს. ესენია: რცხილა (*Corpinus betulus*), ცაცხვი (*Tilia*), ნეკერჩხალი (*Acer*), კაკალი (*Juglans regia*), თხილი (*Corylus*), ძელქვა (*Zelkova*) (*Chkhatarashvili et. al.*, 2020: 224) და სხვ. რაც შეეხება ამ უკანასკნელს, იგი წარმოადგენს მესამეულ რელიქტს, რომელიც დღესაც კი ხარობს საქართველოში (ალაზნის ხეობა, კოლხეთის სანაპირო) თბილ ადგილებსა და დაბალ სიმაღლეზე (*Kvavadze, Conor*, 2005). მოცემულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ ასეთივე კლიმატი უნდა ყოფილიყო ქობულეთის სხვა ტერიტორიაზეც.

აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი მნიშვნელოვანი დეტალიც. იმის გამო, რომ ნიადაგი ნესტიანია, ქვის ხანის ნამოსახლარების გათხრების დროს არასდროს აღმოჩენილა ორგანული მასალა. ამდენად, ჩვენ არ ვიცით ცხოველთა რომელ სახეობებზე ნადირობდა იმდროინდელი ადამიანი. ამიტომ იძულებული ვართ შემოვიფარგლოთ იმ მონაცემებით, რაც ადრეპოლოგენის ხანის ფაუნისტურ სიაში გვაქვს.

მეთოდები

ნაშრომზე მუშაობის დროს გამოყენებული იყო არქეოლოგიის როგორც ტრადიციული, ისე თანამედროვე მეთოდები, რამაც საშუალება მოგვცა სიღრმისეულად შეგვესწავლა მოცემული საკითხი.

- სოფ. ქობულეთის და ხუცუბანის ნამოსახლარებზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ქვის ინვენ-

ტარის შესწავლა მოხდა ფორმალურ-ტიპოლოგიური მეთოდის გამოყენებით, რომელიც განხორციელდა ჟ. ტიქსიეს (Tixie, 1974) და ხ. ამირხანოვის (Амирханов, 1987) ჰოლოცენის პერიოდის ტიპოლოგიური სქემების მიხედვით;

- არქეოლოგიური მონაპოვრების და, ზოგადად, ძეგლთა ასაკის განსაზღვრის მიზნით გამოყენებული იყო ტრადიციული შეფარდებითი (ტიპოლოგიური) ანალიზი. ჩატარებულმა კვლევებმა საშუალება მოგვცა დაგვედგინა სოფ. ქობულეთის და ხუცუბნის ქვის კომპლექსების უშუალო ანალოგები საზღვარგარეთ;
- ძეგლთა აბსოლუტური თარიღების მისაღებად გამოყენებული იყო რადიოკარბონული მეთოდი (C^{14} AMS), რომელიც ჩატარდა სოფ. ქობულეთისა და ხუცუბნის ხის ნახშირებზე.

შედეგები

სოფ. ქობულეთის და ხუცუბნის გათხრებით მეტად ტერესო არტეფაქტები გამოვლინდა. ქვის ინვენტარის ტექნოლოგიური ანალიზიდან ჩანს, რომ ნამოსახლარებზე გავრცელებული იყო ქვის დამუშავების ხელის წნევითი ტექნიკა, რომელიც გულისხმობდა კონუსისებრი და ფანქრისებრი ნუკლეუსებიდან ხელის წნევის გამოყენებით ლამელებისა და მიკროლამელების მიღებას. კოლექციაში ნუკლეუსების საერთო რაოდენობა 8 ერთეულს აღემატება. ამას გარდა, ინვენტარში წარმოდგენილია ნუკლეუსის მრგვალი ფირფიტები, რომელიც როგორც წესი, გამოიყენებოდა ნუკლეუსის სამუშაო მოედნის გასასწორებლად.

იარაღთა დასამზადებლად, როგორც მოსალოდნელი იყო, გამოყენებული იყო კაჟი და ობსიდიანი. კაჟი გამოირჩევა მაღალი ხარისხით. სხვადასხვა შეფერილობის მიუხედავად, როგორც ჩანს, იგი ერთი საერთო წყაროდან უნდა მომდინარეობდეს. რაც შეეხება ობსიდიანს, მათში დომინირებს გამჭირვალე და შავი ფერი. სულ დაფიქსირდა 2 356 ერთ. არტეფაქტი (ცხრილი I).

მათგან 544 იარაღია (სურ. 1). იარაღებს შორის სჭარბობს რეტუმ-ირებული ლამელები და მიკროლამელები, საჭრისები, საფხეკები, სატეხები და სხვ. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ მონაპოვრებში საკმაო რაოდენობით იყო წარმოდგენილი მცირე ზომის გვერდებდაბლაგვებული და თავწაკვეთილი (ტრონკირებული) მიკროლამელები (სიგანე 1-3 მმ), რომლებიც ძვლის/ხის ბუდეში თავსდებოდნენ. მსგავსი იარაღები ცნობილია როგორც საქართველოს, ისე საზღვარგარეთის თანადროული ეპოქის ძეგლებიდან: ქვაჭარა (Бадер, Церетели 1989: 93-105), მირნოე (Сапожников, Сапожникова 2011: 119) და სხვ.

კაჟისა და ობსიდიანის კოლექციაში რამდენიმე ერთეული-თაა წარმოდგენილი „კაშკაშოკის ტიპის იარაღი“. მსგავსი ტიპის იარაღები მიიღება შემდეგნაირად: ქვის გრდემლზე მოთავსებული ლამელა ჩაქურჩის დარტყმით ნაწილდება და მიიღება შუა (მედიალური) ნაწილი. ამის შემდეგ, მიღებულ მიკროარტეფაქტს უკეთდება რეტუმი (სურ. 2).

აღსანიშნავია, რომ კოლექციაში რამდენიმე ეგზემპლართაა წარმოდგენილი რიყის ქვები, რომელთაგან ერთ-ერთ საინტერესო ჯგუფს ქმნის ე.წ. „ღარებიანი ქვები“ (სურ. 3). მათი რაოდენობა სულ 3 ერთეულია. მეცნიერთა უმეტესობა ფიქრობს, რომ მსგავსი ტიპის იარაღები გამოიყენებოდნენ ძვლის სადგისის ან რაიმე სხვა წაწვეტებული საგნის დასამზადებლად (Usacheva, 2020).

დისკუსია

სოფ. ქობულეთის და ხუცუბნის ქვის ინდუსტრიის შესწავლით დგინდება, რომ ქვის კომპლექსი დიდ მსგავსებას ამჟღავნებს ე.წ. „მლეფაატურ კულტურასთან“. მლეფაატური კულტურა თანამედროვე ირანსა და ერაყის ტერიტორიაზე ჩნდება გვიან პლეისტოცენის და ადრე ჰოლოცენის ხანაში (ცხრილი 2, 1-3). მისი ძირითადი ძეგლებია: მლეფაატი (Dittermore, 1983), კარიმ შაჰირი (Howe, 1983), ჯარმო (Hole, 1987), განი დერე, ასიაბი

(Kozlowski, 1999), ჩაგა სეფიდი (Hole, 1977), ალი კომი (Hole, Flannary, Neely, 1969), ჰაჯი ფირუზი (Kozlowski, 1999) და სხვ.

მლევაატური კულტურის ძეგლები შემდეგი თავისებურებებით ხასიათდებიან:

- 1) ქვის დამუშავების ხელისწევითი ტექნიკის გამოყენება ლამელებისა და მიკროლამელების მისაღებად;
- 2) კოლექციაში კონუსური და ფანქრისებრი ნუკლეუსების არსებობა;
- 3) იარაღებში გვერდდაბლაგვებული ლამელებისა და მიკროლამელების სიმრავლე;
- 4) სხვადასხვა ტიპის საჭრისების არსებობა: კუთხის, გვერდის, შუალა, ორკუთხა და სხვ.
- 5) ოვალური და მრგვალი საფხეკების გამოყენება. ბოლოკიდურა საფხეკების არსებობა;
- 6) „კაშკაშოკის“ ტიპის იარაღების წარმოება;
- 7) „ღარიანი“ ქვების არსებობა.

უკანასკნელი კვლევების თანახმად (Manko, Chkhatarashvili, 2022; Chkhatarashvili et. al., 2020), ადრე ჰოლოცენის ხანის დასაწყისში მლევაატური კულტურის მატარებელი ტომები იწყებენ მიგრაციას კავკასიის ტერიტორიაზე. აღნიშნული მიგრაციის შედეგად, დასავლეთ ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე ჩნდება ე.წ. ქობულეთის კულტურა. აღნიშნულ კულტურაში ერთიანდება შემდეგი ძეგლები: სოფ. ქობულეთი (გოგიტიძე, 1978; 2008), ანასელი I-II (ნებიერიძე, 1972), დარკვეთის ეხის მე-V ფენა (ნებიერიძე, 1978), ბავრა, ბავრა 1-2 (გაბუნია, 2001; გაბუნია, წერეთელი 2003), ბავრა-აბლარი (Varoutsikos et. al., 2017), კვირიკე, ხუცუბანი (გოგიტიძე, 1978; Manko, Chkhatarashvili, 2022), სოსრუკო, ფენა M1-M2 (Замятнин, Акритас 1957; Леонова 2021) და სხვ.

მლევაატური და ქობულეთის კულტურების ქვის ინვენტარის ტექნო-ტიპოლოგიური შესწავლის შედეგად რამდენიმე მნიშვნელოვანი დასკვნის გაკეთება შეიძლება. კერძოდ:

1. ორივე კომპლექსი ერთ პერიოდში - ადრე ჰოლოცენის ხანაში თანაარსებობს; ამას ადასტურებს აბსოლუტური თარიღების სერიაც (ცხრილი 2).
2. ორივე ინდუსტრიაში წამყვანა ხელისწნევეთი ტექნიკა, რაც გულისხმობს კონუსური და ფანქრისებრი ნუკლეუსების გამოყენებას. ადრე ჰოლოცენის დასაწყისამდე, ე.ი. მლეფ-აატური მიგრაციის დაწყებამდე დასავლეთ ამიერკავკასიის არც ერთ ძეგლებზე არ შეინიშნება ხელისწნევეთი ტექნიკა. ამას ადასტურებს ჩრდ. კავკასიაში არსებული კასოქსკაიას მღვიმის ყველაზე ახალგაზრდა თარიღიც (იხ. ცხრილი 2, 24-25).
3. ორივე ინდუსტრიაში ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უჭირავს გვერდდაბლაგვებულ მიკროლამელებს, რომელიც ნადირობისთვის საჭირო სასროლ-სატყორცი იარაღების ჩასართებად გამოიყენებოდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი მნიშვნელოვანი დეტალიც. ერთადერთი ინდუსტრია, სადაც ჩანს გვერდდაბლაგვებული ლამელები, ფინალური ზედა პალეოლითია (ეპიგრავეტი). ძუძუანას მღვიმის B ფენის აბსოლუტური თარიღების თანახმად (ცხრილი 2, 26-28) (Bar-Yosef, et. al., 2011), ეპიგრავეტმა ამიერკავკასიაში იარსება ადრე ჰოლოცენის დაწყებამდე. ეპიგრავეტის ყველაზე ახალგაზრდა თარიღებთან სოფ. ქობულეთის და ხუცუბნის მონაცემების შედარებით, მივიღებთ დაახლ. 2500 წლიან ქრონოლოგიურ დიაპაზონს. აღნიშნული გარემოების გათვალისწინებით, ჩვენ შეუძლებლად მიგვაჩნია, რომ აღნიშნულ ინდუსტრიას (გვერდდაბლაგვების) ამდენი ხანი გაეძლო.
4. ორივე კულტურის ქვის იარაღებში წამყვანი ადგილი უკავია საჭრისებს, რომლებიც მრავალფეროვნებით გამოირჩევა და რაც მთავარია, ერთმანეთთან სრულ მსგავსებას ამჟღავნებენ. იგივე ითქმის ოვალური და/თუ მრგვალი

საფხეკების არსებობაზე. მსგავსებაა ბოლოკიდურა საფხეკების წარმოებაშიც;

5. კაშკაშოკის ტიპის იარაღი შეიძლება ითქვას, რომ კავკასიის ახლო აღმოსავლეთთან ურთიერთობის უტყუარი მაჩვენებელია. ახლო აღმოსავლეთის კომპლექსებში კაშკაშოკის ტიპის იარაღი ჩნდება ბორეალის ხანის ბოლოსა და ატლანტიკის პერიოდის დასაწყისში (ცხრილი 2, 17-21). რაც შეეხება დასავლეთ ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე მის გამოჩენას, იგი უნდა მომხდარიყო სწორედ ატლანტიკის პერიოდის დასაწყისში, რაც კარგად ჩანს, ხუცუბნის ქვის კოლექციის ტიპოლოგიური ანალიზით. მართალია ამის დამადასტურებელი აბსოლუტური თარიღი ჯერჯერობით არ გვაქვს, თუმცა, არაა გამორიცხული, რომ მომავალში კვლევების გაფართოების შემთხვევაში შესაბამისი მტკიცებულებაც მივიღოთ. აქვე ხაზი უნდა გავუსვათ იმას, რომ კაშკაშოკის ტიპის იარაღი რამდენიმე ეგზემპლართაა წარმოდგენილი კინტრიშის ხეობის კიდეც ერთ მნიშვნელოვან ძეგლზე - კვირიკეში რომლის შესახებაც მოგვიანებით ცალკე გვექნება საუბარი.
6. ახლო აღმოსავლეთთან კონტაქტების საინტერესო მაგალითია სოფ. ქობულეთის ქვის კოლექციაში ე.წ. „ღარიანი“ ქვების გამოჩენა. მსგავსი არტეფაქტები ძლეფაატური კულტურის რამდენიმე ძეგლზე გვხვდება - ალი კოში, საბჟი, ჯარმო და სხვ. მათი გამოჩენა ახლო აღმოსავლეთისა და დასავლეთ ამიერკავკასიის კომპლექსებში დაკავშირებულია სწორედ ატლანტიკის ხანის დასაწყისთან (ცხრილი 2, 22-23).

დასკვნა

ახლო აღმოსავლეთისა და დასავლეთ ამიერკავკასიის ზემოთგანხილული კომპლექსების დეტალური ტექნო-ტიპოლოგიური ანალიზის საფუძველზე, გამოითქვა მოსაზრება ადრე ჰოლოცენის ხანაში თანამედროვე ირან-ერაყის ტერიტორიიდან დი-

დი მიგრაციული პროცესების დაწყების შესახებ. მიგრანტთა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტალღა დასავლეთ ამიერკავკასიაში შემოდის, რომელიც სათავეს დაუდებს რამდენიმე მნიშვნელოვან სიახლეს როგორც საკუთრივ ქვის დამუშავებაში, ისე იარაღთა ტიპოლოგიაში: ჩნდება ახალი, მანამდე უცნობი იარაღებიც, რომლებიც შემდგომ სხვადასხვა ტერიტორიაზე ვრცელდება.

აღსანიშნავია, რომ ქვის ინვენტარის ტექნო-ტიპოლოგიური ანალიზის გარდა, მიგრაციულ პროცესებს ადასტურებს ჩვენს ხელთ არსებული აბსოლუტური თარიღების სერიაც, რომელიც, ასევე, ძალიან კარგად ასახავს მიგრანტთა გადაადგილების მარშრუტსა და დროს (ცხრილი 2).

მლექათური ტომების მიგრაციებზე და მათ როლზე სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ტერიტორიაზე ნეოლითური კულტურის შექმნასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო მოსაზრებები აქვს მკვლევარ ვალერი მანკოს, რომელიც თანამედროვე ყირიმის ტერიტორიაზე კუკრეკის კულტურის წარმოშობას სწორედ მლექათელ მიგრანტებს უკავშირებს (ვრც.იხ. Манько, 2015; Manko, Chkhatarashvili, 2022).

ჩვენ აზრით, ქობულეთის კულტურა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ერთ-ერთი ადრეული კულტურაა, რომელიც პირდაპირაა დაკავშირებული მლექათური კულტურასთან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სამომავლოდ განხორციელებული ფართომშტაბიანი სავლე კვლევა-ძიებებისა და მუზეუმის ფონდებში არსებული კოლექციების დეტალური შესწავლის შედეგად გაიზრდება აღნიშნული კულტურის არეალი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერძენიშვილი, ნ., ნებიერიძე, ლ. (1964). *ქვის ხანის ნამოსახლარები კინტრიშის ხეობაში*, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, I, თბილისი, 7-16.

- გაბუნია, მ., წერეთელი, ლ. (2003). *კავკასიის მეზოლითური კულტურები*, აკცბ, № 12, თბილისი, 5-12.
- გოგიტიძე, ს. (1978). *სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა*, თბილისი.
- გოგიტიძე, ს. (2008). *კონტრიშის ხეობის ქვის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები (ქობულეთის ადრენეოლითური ნამოსახლარი)*, ბათუმი.
- ნებიერიძე, ლ. (1972). *დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი*, თბილისი.
- ნებიერიძე, ლ. (1978). *დარკვეთის მრავალფენიანი ები*, თბილისი.
- Амирханов, Х.А. (1987). *Чохское поселение, человек и его культура в мезолите и неолите горного Дагестана*, Москва.
- Мешвелиани, Т. (2013). *К вопросу о возникновении неолита в Западной Грузии*. Археология, этнография и антропология Евразии, 2(54), с. 61-72.
- Бадер, Н.О., Церетели, Л. Д. (1989). *Мезолит Кавказа, Мезолит СССР*, Москва, Издательство “Наука”, 93-105.
- ГОЛОВАНОВА, Л.В., ДОРОНИЧЕВ, В.Б. (2012). *ИМЕРЕТИНСКАЯ КУЛЬТУРА В ВЕРХНЕМ ПАЛЕОЛИТЕ КАВКАЗА: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ, ПЕРВОБЫТНЫЕ ДРЕВНОСТИ ЕВРАЗИИ*, К 60-летию Алексея Николаевича Сорокина, 59-102.
- Замятнин, С. Н., Акритас, П. Г. (1957). *Археологические исследования 1957 года в Баксанском ущелье. Ученые записки Кабардино-Балкарского научно-исследовательского института, XIII*. Нальчик: Кабардино-Балкарское книжное издательство, с. 471-473.
- Леонова, Е. В. (2021). *Грот Сосруко: ревизия материалов из раскопок С. Н. Замятнина и радиоуглеродная хронология верхних слоев каменного века*. *Camera Praehistorica*, 1, с. 101-119.
- Манко, В. (2015). *Похождения кукрецької культури*, Наукови студії, вип. 8.

- Сапожников, И.В., Сапожникова, Г.В. (2011). *Каменный век*, Северо-Западного Причерноморья, Stratum plus, No 1, Санкт-Петербург, Кишинев, Одесса, Бухарест.
- Akkermans, Peter M.M.G., Verhoeven, M. (2000). *Tell Sabi Abyad II – The Pre-Pottery Neolithic B Settlement*. Leiden & Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.
- Bar-Yosef, O., Belfer-Cohen, A., Mesheviliani, T., Jakeli, N. Bar-Oz, G., Boaretto, E., Goldberg, P., Kvavadze, E., Matskevich, Z. (2011). Dzudzuana: an Upper Palaeolithic cave site in the Caucasus foothills (Georgia). *Antiquity* 85, 331-349.
- Chataigner, C. (1995). *La Transcaucasie au Néolithique et au Chalcolithique*. Oxford: BAR International Series.
- Chkhatarashvili, G., Manko, V. (2020). Kobuleti Site: The Evidence of Early Holocene Occupation in Western Georgia. *Documenta Praehistorica*, XLVII, p. 28-35.
- Chkhatarashvili, G., Manko, V., Kakhidze, A., Esakiya, K., Chichinadze, M., Kulkova, M., Streltsov, M. (2020). *The South-East Black Sea coast in the Early Holocene period (according to interdisciplinary archaeological investigations at the Kobuleti site)*, Sprawozdania Archeologiczne, 72/2, 213-230.
- Dittermore, M. (1983). The Soundings at M'lefaat. In L. S. Braidwood, R. J. Braidwood, B. Howe, C. A. Reed and P. J. Watson (eds), *Prehistoric archaeology along the Zagros flanks (= Oriental Institute Publication 105)*. Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 671-692.
- Golovanova, L. V., Doronichev, V. B., Doronicheva, E. V., Tregub, T. F., Volkov, M. A., Spasovskiy, Y. N., Petrov, A. Yu., Maksimov, F. E., Nedomolkin, A. G. (2020). Dynamique du climat et du peuplement du Caucase Nord-Central au tournant du Pléistocène et de l'Holocène. *L'anthropologie*, 124(2), p. 1-20.

- Hole, F., Flannary, K.V., Neely, J.A. (1969). *Prehistory and Human Ecology of Deh Luran Plain. An Early Village Sequence from Khuzistan, Iran*. Michigan: Ann Arbor.
- Hole, F. (1977). *Studies in the archeological history of the Deh Luran plain. The Excavation of Chagha Sefid (= Memories of the Museum of Anthropology. University of Michigan 9)*. Ann Arbor: Museum of Anthropology, University of Michigan.
- Hole, F. (1987). Chronologies in the Iranian Neolithic, In: Aurenche et al. (eds.), *Chronologies in the Near East: relative chronologies and absolute chronology 16.000-4.000 B.P. : C.N.R.S. International symposium, Lyon (France) 24-28 November 1986*, BAR International Series 379, Oxford, 353 – 379.
- Howe, B. 1983. Karim Shahir. In L. S. Braidwood, R. J. Braidwood, B. Howe, C. A. Reed and P. J. Watson (eds), *Prehistoric Archaeology along The Zagros Flanks (= Oriental Institute Publication 105)*. Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 23-154.
- Kozłowski, S.K. (1994). Radiocarbon Dates from Aceramic Iraq, *Radiocarbon* 36, 255–264.
- Kozłowski, S. K. (1999). *The Eastern Wing of Fertile Crescent: Late Prehistory of Great Mesopotamian Lithic Industries*. Oxford: BAR International Series.
- Kvavadze, E.V., Connor, S.E. (2005). *Zelkova carpiniifolia (Pallas) K. Koch in Holocene sediments of Georgia – an indicator of climatic optima. Review of Palaeobotany and Palynology*, 133, 69-89.
- Matsutani, T. (1991). *Excavation Report on Kashkashok II*. Institute of Oriental Culture.
- Manko, V., Chkhatarashvili, G. (2022). Transcaucasia and Neolithic of south of Eastern Europe, *Archaeology*, 2022, № 2.
- Nishiaki, Y. (1996). Side-Blow Blade-Flakes from Tell Kashkashok II, Syria: a technological study, *Neolithic chipped stone industries*

of the Fertile Crescent, and their contemporaries in Adjacent regions, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 3, Berlin, Ex-Oriente, 311-326

- Tixier, J. (1974). Glossary for the description of stone tools, with special reference to the Epipaleolithic of the Maghreb, Newsletter of Lithic Technology: Special Publication, p. 3-40.
- Usacheva, I. (2020). The earliest transverse grooved stone of Eurasia: Near Eastern distribution, types and chronology, Journal of Lithic Studies, vol. 7, nr. 3-20.
- Varoutsikos, B., Mgeladze, A., Chahoud, J., Gabunia, M., Agapishvili, T., Martin, L., Chataigner, C. (2017). From the Mesolithic to the Chalcolithic in the South Caucasus: New Data from the Bavra Ablari Rock Shelter. In: Batmaz, A., Bedianashvili, G., Michalewicz, A., Robinson, A. (eds.). Context and Connection: Essays on the Archaeology of the Ancient Near East in Honour of Antonio Sagona. Leuven: Peeters, p. 233-255.

ცხრილი 1. სოფ. ქობულეთი და ხუცუბანი. კაჟისა და ობსიდიანის კომპლექსი.

არტეფაქტი	ს. ქობულეთი	%	ხუცუბანი	%
ნუკლეუსი	3	0,26	5	0,92
ფირფიტა	4	0,31	7	1,29
სასაჭურსე ჩამონატეხი	9	0,70	5	0,92
ლამელა (1,2 სმ-ზე მეტი)	25	1,79	68	12,5
ლამელა (0,6-1,2 სმ)	194	15,2	102	18,8
მიკროლამელა (0,6 სმ-ზე ნაკლები)	159	12,50	9	1,66
პირველადი ანატკეცი	6	0,47	33	6,09

მეორადი ანატკეცი	272	21,40	282	52,12
ქერცლისებრი ანატკეცი	378	29,74	20	3,29
ანამტვრევი	221	17,38	10	1,84
იარაღები	262	17,09	282	34,26/100%
საფხევი	15	5,73	46	16,31
საჭრისი	62	23,66	136	48,23
რეტუშირებული ლამელა	89	33,97	47	16,67
გვერდამორარული ლამელა	27	10,31	29	10,28
რეტუშირებული ანატკეცი	9	3,44	7	2,48
გვერდდაბლაგვებული მიკროლამელა	25	9,54	8	2,84
კაშკაშოვის ტიპის იარაღი	0	0	5	1,77
„ღარიანი“ ქვა	3	1,14	0	0
თაწეკვეთილი მიკროლამელა	19	7,25	1	0,35
სატეხი	12	4,58	3	1,06
საჭრის-საფხევი	1	0,38	0	0
ჯამი	1533	100	823	100%

ცხრილი. 2. აბსოლუტური თარიღები.

№	BP	ლაბ. ინდექსი	ნიმუში	მეგლი	პუბლიკაცია
1	10850 ±200	Gd-4465	ნახშირი	მლეფაატო	Kozłowski 1994
2	10890 ±140	Gd-6150	ნახშირი	მლეფაატო	Kozłowski 1994

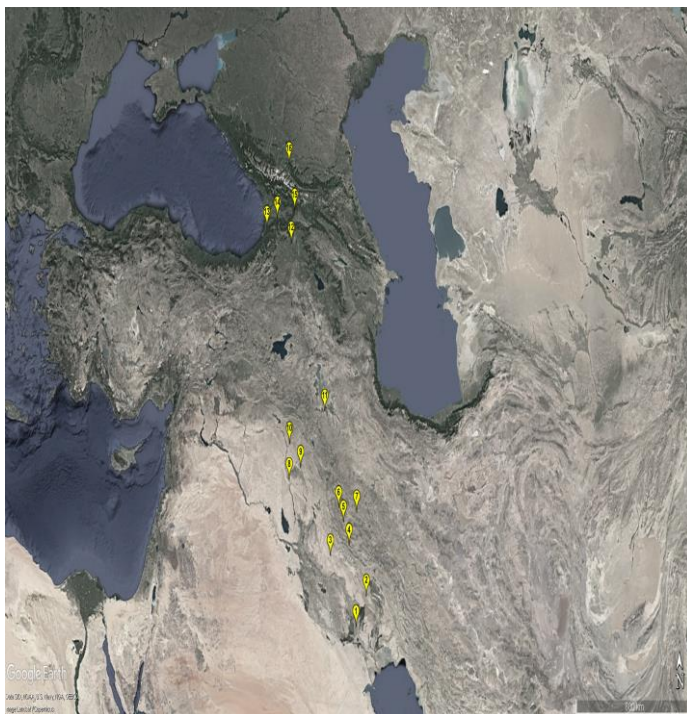
3	10425 ±145	UCLA- 305	?	ჩაგა სეფიდი	Hole 1977
4	9700 ±140	?	?	ბავრა	გაბუნია, წერეთელი , 2003
5	10250 ± 50	Poz- 61367	კბილი	ბავრა- აბლარი	Varoutsikos , et al. 2017
6	9530 ± 40	Poz- 66742	ნახშირი	ბავრა- აბლარი	Varoutsikos , et al. 2017
7	9410 ± 40	Poz- 61370	ნახშირი	ბავრა- აბლარი	Varoutsikos , et al. 2017
8	9420 ± 40	BETA - 363172	ნახშირი	ბავრა- აბლარი	Varoutsikos , et al. 2017
9	8670± 30	BETA - 393559	ძვალი	ბავრა- აბლარი	Varoutsikos , et al. 2017
10	9720± 45	OS-90615	ნახშირი	ანასეულ ო 1	Мешвелиა ნი 2013
11	9540± 40	OS-78999	ნახშირი	ანასეულ ო 1	Мешвелиა ნი 2013
12	8260± 35	OS-78998	ნახშირი	ანასეულ ო 1	Мешвелиა ნი 2013
13	8670± 100	SPb-3084	ნახშირი	სოფ. ქობულე თი	Chkhataras hvili, Manko, 2020
14	9629± 37	FTMC- LD04-1	ნახშირი	ხუცუბან ი	გამოუქვეყ ნებელი
15	9960± 140	LU-9477	ძვალი	სოსრუკო	Golovanova et al. 2020

16	9945± 35	IGANams -7988	ძვალი	სოსრუკო	Леонова 2021
17	7880± 110	TK-859	?	კაშკაშოკ ო 2	Matsutani 1991
18	7730± 90	TK-803	?	კაშკაშოკ ო 2	Matsutani 1991
19	7720± 50	GrN- 24248	ნახშირი	საბი აბიადი	Akkermans, Verhoeven 2000
20	6930± 45	GrN- 26924	ნახშირი	საბი აბიადი	Akkermans, Verhoeven 2000
21	7269± 86	P-455	ნახშირი	ჰაჯი ფირუზი	Chataigner 1995
22	7820± 190	I-1494	ნახშირი	ალი კომი	Hole 1987
23	7220± 160	I-1495	ნახშირი	ალი კომი	Hole 1987
24	11000 ± 150	Spb-128	?	კასოქკაი ა	Golovanova , Doronichev , 2012
25	10550 ±130	Spb-130	?	კასოქკაი ა	Golovanova , Doronichev , 2012
26	13860 ± 90	RTT-3278	ძვალი	ბუბუნა, ბ ფენა	Bar-Yosef et al., 2011
27	13250 ± 70	RTT-3821	ძვალი	ბუბუნა, ბ ფენა	Bar-Yosef et al., 2011
28	11500 ± 75	RTT-3282	ძვალი	ბუბუნა, ბ ფენა	Bar-Yosef et al., 2011

ილუსტრაციების აღწერა:

სურ. 1. ადრე ჰოლოცენის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები, სადაც დადასტურებულია ხელისწნევითი ტექნიკა და გვერდდაბლაგვებული მიკროლამელები.

1 - ალი კოში; 2 - ჩაგა სეფიდი; 3 - ტეპე გურანი; 4 - საბჟი; 5 - სარაბი; 6 - ასიაბი; 7 - განი დარე; 8 - ჯარმო; 9 - კარიმ შაჰირი; 10 - მლეფაატი; 11 - ჰაჯი ფირუზი; 12 - ბავრა, ბავრა I-II, ბავრა-აბლარი; 13 - სოფ. ქობულეთი, ხუცუბანი, კვირიკე; 14 - ანასეული I; 15 - დარკვეთის ეხი; 16 - სოსრუკო

სურ. 2. ქვის იარაღთა კომპლექსი ახლო აღმოსავლეთისა და დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი არქეოლოგიური ძეგლიდან (Howe, 1983, სურ. 12, 1-3; Golovanova et. al., 2020, სურ. 6, 9; Manko, Chkhatarashvili, 2022, სურ. 2; Nishiaki 1996, სურ. 3).

1-5 ნუკლეუსი; 6-13 გვერდდაბლაგებული მიკროლამელები; 14-22 საჭრისები; 23-25 საფხეკები; 26 - სატეხი; 27-29 „ღარიანი ქვები“; 30-31 კაშკაშოკის ტიპის იარაღი

